

7044

د. ۹۹

۱

۸۴۸

تاریخ

www.Ketab.ir

سرشناسه:	کلانفریبایی، محمدرضا، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور:	اسلام و مسلمانان قفقاز در یک قرن اخیر/ محمدرضا کلان فریبایی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۷.
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۴۵۶-۰
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	کتابنامه
موضوع:	اسلام -- قفقاز: Islam -- Caucasus
موضوع:	مسلمانان -- قفقاز: Muslims -- Caucasus
موضوع:	ایران -- تاریخ -- انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ -- تاثیر بر کشورهای اسلامی
موضوع:	Influence on Islamic countries -- ۱۹۷۹, Iran -- History -- Islamic Revolution
موضوع:	قفقاز شمالی (روسیه) -- تاریخ -- Caucasus, Northern (Russia) -- History
موضوع:	قفقاز -- تاریخ -- ۱۹۹۲ م. -- ۱۹۹۲ -- History -- Caucasus
شناسه افروده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره:	۱۳۹۷ الف ۸/۶ BP
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۹۱۶۴۷
شماره کتابشناسی ملی:	۵۴۱۱۳۹۸

اسلام و مسلمانان قفقاز در یک قرن اخیر

مؤلف: محمدرضا کلان فریبایی

چاپ اول: ۱۳۹۷ ش / ۱۴۴۰ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نارتجستان ● قیمت: ۵۶۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

● ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نش کوچه ۱۸

تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۱۱۳۴ +۹۸ دوزنگان: داخلی ۰۱۰۵ ۳۷۸۳۱۳۹۳ +۹۸

● ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶ +۹۸

 <http://buy-pub.miu.ac.ir>

 @pub_almostafa

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

● ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

● صفحه‌آرا: علی عبادی فرد

● مدیر انتشارات: سید اباذر هاشمی هریگندنی

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● ناظر فنی: محمد باقر شکری

اسلام و مسلمانان قفقاز دریک قرن اخیر

محمد رضا کلان فریبایی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته الله علیه و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد. «جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله العالمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله

پیش‌گفتار

پژوهش در زمینه مطالعات تاریخ تحولات اجتماعی و هویت اسلامی مسلمانان در تاریخ معاصر، رویکرد نوینی دارد که پیشینه‌ای طولانی بر آن متصور نیست. با توجه به فعالیت جامعه‌المصطفی عَلَيْهِ السَّلَام العالمیه در فضای بین‌المللی، رصد تحولات اجتماعی و فرهنگی جوامع مسلمان، امری لازم و دانش‌بنیان برای این نهاد علمی خواهد بود. این مؤلفه وقتی با هویت اسلامی رابطه برقرار می‌کند و مختصات هویت فرهنگی مسلمانان را در مناطق مختلف بررسی کرده و علل پیشرفت و عوامل عقب‌ماندگی آن را تبیین و توصیف می‌کند، ضرورت موضوع برای نهادهای علمی - فرهنگی مانند جامعه‌المصطفی بیشتر از گذشته نمایان می‌گردد.

در پرتو پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، عرصه‌ای شگرف برای شناخت و شناساندن هویت اسلامی به جهان و زمینه‌ای برای تعامل با دیگر اندیشه‌های تمدنی فراهم گردید. نهادهای علمی و تحقیقاتی، تمام تلاش و همت خود را در جهت استفاده از این ظرفیت عظیم به کار گرفته و زمینه‌های لازم را برای گسترش و معرفی حقایق فرهنگ و تمدن اسلامی در سطح بین‌الملل را عملیاتی کردند.

گروه تاریخ و سیره پژوهشکده علوم اسلامی «پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی عَلَيْهِ السَّلَام» در راستای شناسایی و معرفی هویت فرهنگی -

اجتماعی مسلمانان، طرحی را ناظر به مؤلفه «اسلام و مسلمانان قفقاز در یک قرن اخیر» در دستور کار قرار داد تا براساس آن، پژوهشی در منابع محلی و کتابخانه‌ای و به ویژه مطالعات میدانی پیرامون هویت مسلمانان قفقاز صورت گرفته، تحولات پدید آمده در طول حاکمیت کمونیسم، تحلیل و بررسی انجام گیرد.

این کتاب که حاصل تلاش پژوهشگر ارجمند «حجت الاسلام والمسلمین محمدرضا کلان‌فریبایی» است، در صدد ارائه تصویری روشن از هویت اسلامی قفقاز جنوبی در قرن معاصر است. ایشان ضمن تبیین مفاهیم، از دیدگاه تاریخی به پدیده حضور اسلام در منطقه پرداخته و چگونگی گسترش آن در قفقاز جنوبی، شاخص‌های تجدید هویت اسلامی و موانع قابل‌تصور در مسیر آن را، با ارائه راهکارهای برون‌رفت از موانع، مورد واکاوی قرار داده‌اند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ ضمن تقدیر از تلاش ایشان در تدوین این اثر برای معرفی و شناساندن هویت اسلامی مسلمانان قفقاز جنوبی و آشنایی فرهیختگان و دانش‌پژوهان عرصه تاریخ اجتماعی و تمدن اسلامی، از عنایت ریاست محترم پژوهشکده علوم اسلامی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر عزالدین رضانژاد، مدیر محترم گروه تاریخ اسلام و سیره حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر حسین عبدالمحمدی و ارزیابان علمی اثر حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد دشتی و جناب آقای دکتر ولی‌کوزه‌گر کالجی و نیز از همکاری بخش‌های مختلف جامعه المصطفی ﷺ که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب یک کتاب فراهم کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

مقدمه	۱۵
-------	----

بخش اول: کلیات و مفاهیم

۱. کلیات و مفاهیم	۲۱
مفاهیم	۲۱
۱. تمدن	۲۱
۲. فرهنگ	۲۴
۳. هویت	۲۵
۴. قفقاز	۲۸
۲. جغرافیای قفقاز جنوبی	۳۱
نگاهی به تاریخچه قفقاز	۳۱
جغرافیای طبیعی قفقاز	۳۳
جغرافیای سیاسی - تاریخی قفقاز جنوبی	۳۴
موقعیت ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک قفقاز	۴۴
جغرافیای انسانی - تاریخی قفقاز	۴۵
۳. تاریخ قفقاز جنوبی	۴۹
جغرافیای تاریخی کشورهای معاصر قفقاز جنوبی	۴۹
۱. جمهوری آذربایجان	۵۰
اقتصاد و انرژی	۵۴

۲. جمهوری گرجستان ۵۸
- الف) قوم گرجی در قفقاز ۶۰
- ب) خط گرجی ۶۲
- ج) جغرافیایی انسانی و جمعیتی گرجستان ۶۵
۳. جمهوری ارمنستان ۶۹
- الف) پراکندگی جمعیتی ۷۲
- ب) استان‌ها و شهرهای مهم ارمنستان ۷۵
۴. ادیان و مذاهب در قفقاز جنوبی ۷۷
- ترکیب ادیان در قفقاز ۷۷
- مسیحیت ارتدوکس در قفقاز ۷۹
۱. تبشیر ارتدوکس در قفقاز ۸۳
۲. همبستگی مسیحیت ارتدوکس ۸۴
- دین یهود در قفقاز ۸۵

بخش دوم: سیر تحول تاریخی اسلام و مسلمانان در قفقاز تا پایان قرن نوزدهم

۱. بررسی عناصر گسترش اسلام در قفقاز ۹۱
- تاریخچه گسترش اسلام ۹۱
- عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در قفقاز ۹۵
- عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در آذربایجان ۹۷
- عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در ارمنستان ۹۸
- عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در گرجستان ۱۰۳
- رویش مشاهیر مسلمان در تفلیس ۱۰۹
- نقش صفوی - عثمانی در گسترش اسلام در قفقاز ۱۱۳
۲. تاریخ فرهنگ تشیع میان ملل مسلمان قفقاز ۱۱۹
- عوامل گسترش تشیع در قفقاز ۱۲۰
- رجال شیعه قفقازی ۱۲۲

۳. ویژگی های هویت فرهنگی و تمدنی ملل قفقاز..... ۱۲۷
- ویژگی کلی هویت فرهنگی قفقازیان ۱۲۷
- برخی شاخص های هویت فرهنگی ملل قفقاز ۱۲۹
۱. بیگانه ستیزی ۱۲۹
۲. مبارزات سیاسی ۱۳۲
۳. پان ترکیسم ۱۳۵
- بخش سوم: اسلام و مسلمانان قفقاز در دوران امپراتوری روسیه تزاری (۱۸۲۹ - ۱۹۱۷)
۱. مظاهر هویت اسلامی معاصر قفقاز ۱۳۹
- قفقاز کانون تمدن اسلامی ۱۳۹
- هویت اسلامی در آذربایجان ۱۴۰
- گونه شناسی جنبش های اسلامی در آذربایجان ۱۴۲
- هویت اسلامی در گرجستان ۱۴۴
- گونه شناسی جریان های اسلامی در گرجستان ۱۴۹
- اماکن زیارتی در آذربایجان و گرجستان ۱۵۳
- ماه و ستاره؛ نماد هویت اسلامی آذربایجان ۱۵۹
- مساجد و مراکز علمی آذربایجان و گرجستان ۱۶۱
- مساجد شهرهای شیعه نشین گرجستان ۱۶۶
۱. شهر شیعه نشین مارنئولی ۱۶۶
۲. شهر شیعه نشین گاردابانی ۱۶۶
۳. شهرهای مسلمان نشین بولنسی و دمانیسی ۱۶۷
- دانشگاه ها و رشته های علمی ۱۶۸
۲. سیر تحولات سیاسی - اجتماعی نژاد تزار در برابر مسلمانان ۱۷۳
- هژمونی عصر تزار در جوامع مسلمان اوراسیا ۱۷۳
- گسترش امپراطوری روسیه در سرزمین های اسلامی ۱۷۵
- استراتژی امپراطوری تزار در برابر مسلمانان ۱۷۸
- تاکتیک های تزار در مقابل مسلمانان ۱۸۲

بخش چهارم: اسلام و مسلمانان قفقاز در دوران اتحاد جماهیر شوروی (۱۹۱۷-۱۹۹۱)

۱. جریان شناسی (اسلام گرایی) معاصر قفقاز..... ۱۸۷
- پیشینه اسلام گرایی در قفقاز..... ۱۸۷
- گونه شناسی اسلام گرایی در قفقاز..... ۱۹۳
۱. اسلام سنتی و محافظه کار..... ۱۹۳
۲. اسلام حکومتی..... ۱۹۴
۳. اسلام بنیاد گرا..... ۱۹۴
۴. نواندیشان مسلمان..... ۱۹۶
۵. مسلمانان و تجددخواهی..... ۱۹۶
- مطالبات جنبش اسلامی جدیدیسم..... ۱۹۷
- جنبش باسماچیان و حق سرنوشت..... ۲۰۲
- همگرایی یا واگرایی شیعیان قفقاز..... ۲۰۴
۲. عصر کمونیسم و تهاجم مجدد به هویت اسلامی..... ۲۱۳
- سه چهره متناقض؛ عامل تغییرات اساسی..... ۲۱۳
- تفکر مارکسیسم و چالش فرهنگ اسلامی..... ۲۱۴
- مارکسیسم و سیر تطور آن..... ۲۱۴
- مارکسیسم ارتدوکس..... ۲۱۶
- مارکسیسم تجدیدنظر طلب..... ۲۱۷
- مارکسیسم انقلابی..... ۲۱۸
- چالش های نظری ماتریالیسم تاریخی..... ۲۲۱
- نظریه انتقادی مکتب فرانکفورت..... ۲۲۵
۳. قرن بیستم و تحولات بنیادی در منطقه..... ۲۳۱
- وضعیت کلی اسلام و مسلمانان قفقاز در قرن بیستم..... ۲۳۱
- انقلاب روسیه ۱۹۱۷م..... ۲۳۲
- رهبران انقلاب روسیه (۱۹۱۷)..... ۲۳۶
- استراتژی رادیکال بلشویک ها و مسلمانان..... ۲۴۱

سیاست‌های پیچیده کمونیسم و جامعه مسلمانان	۲۴۲
نوسازی اسلامی و استراتژی رادیکال	۲۴۶
نظام کمونیسم و قومیت‌گرایی	۲۵۰
کمونیسم و عبور از سوسیالیسم	۲۵۴
۴. تحولات جدید در وضعیت مسلمانان قفقاز	۲۶۱
قدرت‌های منطقه‌ای و تحولات قفقاز	۲۶۱
تحول در نظام شورای مذهبی	۲۶۴
توسعه تصوف و عرفان‌های کاذب	۲۶۵
تحول اقتصادی و تغییر منابع درآمد	۲۶۸
تعطیلی کارخانجات و منابع تولید	۲۶۹
تحول نهادهای قضایی	۲۷۰
تحول نظام فرهنگی	۲۷۲
تحول کلی در سیستم آموزشی	۲۷۳
۱. تغییر خط و گسست هویت فرهنگی	۲۷۵
۲. انتخاب خط لاتین (۱۹۲۶)	۲۷۶
۳. به‌کارگیری خط سیریلیک (۱۹۵۸-۱۹۳۹)	۲۷۷
بخش پنجم: اسلام و مسلمانان قفقاز پس از فروپاشی شوروی (۱۹۹۱-۲۰۱۷)	
۱. فروپاشی شوروی و پیامدها	۲۸۳
روسیه پساکمونیسم و چالش روابط مسلمانان	۲۸۳
قدرت‌ها و کنترل ذخایر هیدروکربنیک	۲۸۴
تحول ژئوپلیتیکی مناطق مسلمان‌نشین	۲۸۸
رونق همکاری بین‌المللی و کاهش جنگ	۲۹۲
تقابل روسیه پساکمونیسم با اسلام سیاسی	۲۹۳
۱. همکاری دولت‌های منطقه در سکولاریزه شدن	۲۹۷
۲. تجدید حیات دین در پساکمونیسم	۳۰۰
رونق کلیسا و چالش هویتی مسلمانان	۳۰۲

- ۳۰۵..... تشدید بنیادگرایی و سلفی‌گری در قفقاز.
- ۳۰۹..... فعال شدن الگوی توسعه اروپا در قفقاز.
- ۳۱۹..... ۲. گفتمان انقلاب اسلامی ایران در قفقاز.
- ۳۲۱..... انقلاب اسلامی و منطق نظری
- ۳۲۱..... احیای تفکر دینی
- ۳۲۴..... انقلاب اسلامی؛ اسلام‌هراسی
- ۳۲۴..... انقلاب اسلامی؛ ایدئولوژی نوین
- ۳۲۵..... انقلاب اسلامی؛ تجدید هویت اسلامی
- ۳۲۶..... کرملین مرکز کمربند سبز در برابر انقلاب اسلامی
- ۳۲۸..... انقلاب اسلامی و فروپاشی مارکسیسم
- ۳۳۰..... گفتمان‌های انقلاب اسلامی و کاهش تأثیرات عینی
- ۳۳۲..... انقلاب اسلامی و جمهوری‌های قفقاز جنوبی
- ۳۳۹..... ۳. موانع تجدید حیات اسلام در قفقاز
- ۳۴۰..... موانع فرهنگی
- ۳۴۰..... ۱. ایدئولوژی امپراتوری اسلاو
- ۳۴۶..... ۲. تمدن مسیحیت ارتدوکس شرق
- ۳۴۷..... ۳. اختلاف مسلمانان (فرق و مذاهب)
- ۳۴۸..... ۴. عصبیت و قومیت (تکثر اقوام و تبار)
- ۳۴۹..... موانع سیاسی - اجتماعی
- ۳۴۹..... ۱. نظام‌های سیاسی و دولت‌ها
- ۳۵۱..... ۲. نیازهای ژئوپلیتیکی و اقتضائات منطقه‌ای
- ۳۵۳..... ۳. جنگ میان ملت‌ها (مظالم سیاسی)
- ۳۵۶..... ۴. مدرنیته روسی و بومی‌گرایی اسلاوی
- ۳۵۸..... ۵. رادیکالیسم اسلام‌گرا و خشونت طلب
- ۳۶۱..... ۴. راهکارهای عبور از موانع تجدید حیات اسلام در قفقاز
- ۳۶۲..... راهکارهای داخلی

۱. تقویت گفت‌وگوهای بین‌ادیانی	۳۶۳
۲. سناریو امت‌مسلمان - کنترل مناقشات مذهبی	۳۶۶
۳. توسعه مراکز علمی و پرهیز از تخریب یکدیگر	۳۷۱
۴. جلوگیری از حاکمیت رادیکالیسم	۳۷۴
۵. کنترل عناصر رادیکالیزه شدن قفقاز	۳۷۵
۶. تعامل جریان‌های اسلامی با دولت‌ها	۳۷۷
۷. توسعه فعالیت‌های مدنی	۳۸۰
۸. همگرایی فرهنگی ملل مسلمان	۳۸۳
همکاری استراتژیک میان ایران و ترکیه	۳۸۶
راهکارهای منطقه‌ای	۳۸۷
۱. مدل توسعه، نیاز حیاتی قفقاز	۳۸۷
۲. ضرورت رفع چالش میان ایران و قفقاز	۳۹۱
۳. موازنه متقارن جمهوری اسلامی ایران در قفقاز	۳۹۵
موانع گسترش روابط جمهوری اسلامی ایران و قفقاز	۳۹۷
رویکرد غرب‌محور گرجستان	۳۹۸
رویکرد ایدئولوژیک یا گرایش به روسیه در قفقاز	۳۹۹
۱. چشم‌انداز منطقه در اصل تنش‌زدایی	۴۰۲
۲. همگرایی و تعامل علمی میان کشورها	۴۰۸
۳. تعیین راهبرد جدید جمهوری اسلامی ایران در اوراسیا	۴۱۱
۴. اولویت راهبردهای سیاسی و اقتصادی	۴۱۲
۵. توسعه سازمان اکو و تقسیم کار در اوراسیا	۴۱۳
خلاصه و نتیجه‌گیری	۴۱۵
پیوست‌ها	۴۱۹
کتابنامه	۴۳۱

مقدمه

در یکصد سال اخیر حوادث مهمی در عرصه مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جهان، رخ داده است. برخی از بحران‌های سیاسی - اجتماعی ناشی از تحولات قرن یادشده، عامل انقلاب و دگرگونی بنیادین در منطقه بوده است که انقلاب روسیه در سال ۱۹۱۷م از جمله این دگرگونی‌های اساسی به شمار می‌رود.

سیاست‌مداران و حاکمان در منطقه قفقاز مانند شخصیت‌هایی چون مارکس، لنین، استالین، خروشچف و گورباچف تصمیم، فرمانروایی و اندیشه آنان ضمن ایجاد تحول سیاسی - اجتماعی در جهان، فرهنگ و زندگی مسلمانان در جوامع اوراسیا را تحت تأثیر قرار داد و دچار تحول کرده است.

نگارنده در تلاش است در راستای شناخت ابعاد تحولات به وجود آمده، نسبت به تحولات مهم و اساسی تاریخ معاصر قفقاز و تغییرات ایجاد شده در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی و همچنین فرهنگی - اقتصادی مرتبط با جامعه مسلمانان، آن را تعلیل و تحلیل نماید.

در این تحقیق به ویژگی‌های کلان منطقه قفقاز، سیر تحول تاریخی اسلام و مسلمانان در قفقاز تا پایان قرن نوزدهم، اسلام و مسلمانان قفقاز در دوران امپراطوری روسیه تزاری (۱۸۲۹ - ۱۹۱۷) و نیز اسلام و مسلمانان

قفقاز در دوران اتحاد جماهیر شوروی (۱۹۱۷-۱۹۹۱) و همچنین اسلام و مسلمانان قفقاز پس از فروپاشی شوروی (۱۹۱۷-۱۹۹۱) و راهکارهای برون رفت از موانع تجدید حیات اسلام در قفقاز در دو سطح منطقه‌ای و داخلی پرداخته شده است.

شناخت ظرفیت‌های ملل مسلمان قفقاز به عنوان یکی از اهداف پژوهش و سه هدف دیگر شامل: الف) دریافت تصویری روشن از هویت اسلامی نسل جدید مسلمانان قفقاز، در برابر امواج مهاجم ب) بسترسازی برای فعالیت راهبردی در جهت تقویت و پشتیبانی از الگوهای مورد نیاز ج) تهیه کتاب مرجع برای متون آموزشی در حوزه قفقاز، در این طرح مورد اهتمام قرار گرفته است.

مطابق آنچه گذشت می‌توان مطالب زیر را نیز به عنوان اهداف کلی در این پژوهش در نظر گرفت که عبارتند از: تحلیل و تبیین ریشه‌های اعتقادی مردم قفقاز نسبت به اسلام و عوامل ماندگاری اسلام در قفقاز، بررسی چالش‌های نظری مکتب ماتریالیسم، اهتمام به معرفی جاذبه‌های تمدنی اسلام در جنبه‌های مختلف اعم از هنر، معماری، صنایع و بررسی نظریه‌ها در زمینه تجدید حیات دین در قفقاز.

در بحث ضرورت تحقیق نیز باید توجه داشت که در دو بیست سال اخیر، تسلط هژمونیک روسیه تزاری، روسیه کمونیسم و روسیه پساکمونیسم باعث به وجود آمدن چالش‌های فراوان در حوزه سکولاریزه شدن مسلمانان شده است، هر یک از این چالش‌ها می‌تواند زمینه پژوهش و تحقیق جداگانه قرار گیرد. شناخت ابعاد فرهنگی و تمدنی این تحول دارای اهمیت استراتژیک و راهبردی بوده و می‌تواند در برنامه‌ریزی‌ها موجب تعمیق نگرش راهبردی به منطقه گردد.

از سوی دیگر از آنجا که در رشته‌ها و گرایش‌های تخصصی در برخی دانشگاه‌ها، عناوین درسی جدید در نظر گرفته شده است که بسیاری از آنها فاقد متون درسی است، انجام این پروژه می‌تواند نیاز گروه‌های تخصصی تاریخ به متون مورد نیاز را در این زمینه برآورده سازد و اطلاعات مفیدی را نسبت به اوضاع منطقه در اختیار قرار دهد.

در زمینه پیشینه تحقیق نیز ذکر این نکته ضروری است که به دلیل اهمیت فوق‌العاده تحلیل وضعیت مسلمانان قفقاز، در دوره پس از فروپاشی شوروی، اندیشمندان سعی کرده‌اند از زوایای مختلف، آن را با توجه به دیدگاه‌های خود، بررسی و ترسیم نمایند.

به عنوان نمونه شیرین آکینر با نگاه جامعه شناختی در اقوام مسلمان شوروی، حسین احمدی در تحولات منطقه ویژه قفقاز، غلامرضا بهشتی در امنیت قفقاز جنوبی، شیرین هانتر در اسلام در روسیه؛ سیاست‌های هویتی و امنیتی، الکساندر بنیگسن در مسلمانان شوروی، کاوه بیات در قفقاز در تاریخ معاصر، کوزه‌گر کالجی در مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی، داوود اوغلو در عمق راهبردی، محمد دهنوی در تاریخ معاصر قفقاز، موشه گامر در دو قرن مبارزه مسلمانان قفقاز، طبرستانی در اتحاد شوروی از تکوین تا فروپاشی، سید جواد میری در امنیت در قفقاز، مطهره حسینی در اسلام و مسلمانان روسیه، کوزه‌گر کالجی در اسلام و جریان‌های اسلامی در جمهوری آذربایجان، از همان نویسندگان در تحولات سیاسی جمهوری ارمنستان، زادوخین در سیاست خارجی روسیه، خودآگاهی و منافع ملی، عبدالکریم در مقاله‌ای با عنوان اسلام‌ستیزی در قفقاز، ادموند هرزیگ در مقاله‌ای با عنوان اسلام، فراملی‌گرایی، در کشورهای قفقاز، را می‌توان مورد اشاره قرار داد.

با وجود ارزشمندی این تألیفات و تحقیقات، که عمده آن‌ها با رویکرد سیاسی - اجتماعی به نگارش درآمده‌اند، اما نیاز به پژوهشی با رویکرد فرهنگی معطوف به تحولات هویتی مسلمانان قفقاز، به خصوص پس از فروپاشی شوروی بیشتر احساس می‌شود.

این پژوهش، از آن جهت اهمیت می‌یابد که امروز عنصر مهم تحولات در بخش اعتقادی و فرهنگی یعنی دولت کمونیستی شوروی از میان رفته است و بازگشت به هویت اسلامی میان مسلمانان قفقاز نیز تجدید شده است. براساس رایزنی‌های انجام شده با مرکز مطالعات قفقاز و مذاکره با کارشناسان دارای اثر در منطقه قفقاز، تاکنون در این زمینه، اثر مستقلى به زبان فارسی نگاشته نشده است. این درحالی است که مکاتب استشرق در کشورهای غربی به‌ویژه مکتب آلمان، مطالعات متمرکز و گسترده‌ای را در حوزه تجدید حیات اسلام و علل و عوامل آن در قفقاز در دست انجام دارند.

در ارتباط با مآخذ تحقیق گفتنی است که، با توجه به گستردگی قلمرو زمانی تحقیق در ارتباط با مجموعه مباحث مقدماتی و اصلی که دوران قبل از اسلام تا دوران معاصر را دربرمی‌گیرد، منابع و مآخذ این اثر، طیف وسیعی از آثار مکتوب - فارسی، عربی، ترکی و لاتین - و مشاهدات میدانی نگارنده را دربرمی‌گیرد.

در خصوص تحقیقات مورد استفاده و استناد نیز گفتنی است که آنچه معیار ارجاع و استناد به این تحقیقات بوده، صرفاً تخصص نگارنده این آثار در حوزه قفقاز و اتقان مطالب و بی‌طرفی در بررسی و تحلیل قضایای قفقاز بوده است.